

ЛЕОНІД ПЕРВОМАЙСЬКИЙ І АРСЕНІЙ ТАРКОВСЬКИЙ: ТИПОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

У розвідці авторка підсумовує здійснене нею компаративне дослідження творчого доробку Л.Первомайського та А.Тарковського — уродженців України, чільних представників різних національних літератур (відповідно української й російської). Дослідниця порушує проблему національної ідентичності митців, простежує відповідності в їхніх життєвій і творчій біографіях, світоглядних засадах, психологічних характеристиках, поетиці.

Ключові слова: творча особистість, національна ідентичність, філософічність, традиція, світогляд, еволюція, досвід, радянська доба, тоталітаризм, спорідненість.

Hanna Syniook. Leonid Pervomaysky and Arseny Tarkovsky (typological aspect)

The author of this essay seeks to summarize his comparative research of L.Pervomaysky's and A.Tarkovsky's oeuvre. Treating both writers as Ukrainian natives and at the same time as representatives of different national literatures (Ukrainian and Russian, accordingly), he raises a question about Pervomaysky's and Tarkovsky's national identity, retraces parallels in their biographies and their development as writers as well as in their worldview, psychological portraits and poetical principles.

Key words: creative personality, national identity, philosophical character, tradition, worldview, evolution, experience, Soviet period, totalitarianism, likeness.

Леонід Первомайський (1908-1973) і Арсеній Тарковський (1907-1989) — представники одного літературного покоління: обидва розпочинали свою творчу діяльність у 1920-х рр. Це непересічні митці достеменно філософського стибу, митці масштабного обдарування й водночас жертви радянської доби з її непогамовними утисками й тоталітарним “єдинодумієм”. Епістолярій та спогади сучасників засвідчують факт особистого знайомства Первомайського і Тарковського (зокрема, таку ймовірність містить контекст нотатки-спогаду Є.Ольшанської про А.Тарковського [3, 53]).

Очевидно, контакт між двома майстрами слова як чільними представниками різних національних літератур зумовлювала духовна й світовідчуттєва спорідненість, осердям якої стала Україна — батьківщина обох митців. За Ентоні Д.Смітом, “чуття національної ідентичності стає могутнім засобом самовизначення й самоорієнтації індивіда у світі крізь призму колективної особистості та своєї самобутньої культури” [6, 26]. Питання національної ідентичності Тарковського — складне й неоднозначне. За найімовірнішою й загально визнаною версією, рід Тарковських походить із польської шляхти. Доньці митця Марині вдалося з'ясувати, що вже на початку XIX ст. Тарковські мешкали на території України [11, 18]. Водночас існує легенда, за якою предки Тарковських — нащадки шамхальського роду — жили в Дагестані, однак наразі відсутнє документальне підтвердження цієї генеалогічної версії. Показовий у цьому сенсі вірш А.Тарковського “Дагестан”, що завершується словами пісні: “Там я жил над ручьём, / Мыл в ледяной воде / Простую одежду мою” [10, 1; 229]. Так чи так, дитинство й рання юність Тарковського тісно пов'язані з Україною та її культурою. Поет мав певний шанс залишитися на батьківщині й реалізуватися як власне український митець. На специфіку світосприймання, національну свідомість, естетичні й політичні погляди та філософські орієнтири майбутнього поета суттєво вплинув духовний контекст історико-літературного життя Єлисаветграда (сучасний Кіровоград) початку XX ст. Саме на цей час припадає культурний розквіт міста, і юний Арсеній — племінник дружини Карпенка-Карого (Івана Карповича Тобілевича) Надії Карлівни — мав змогу долучитися до української культурної спільноти. Проте одночасно він відвідував концерти й поетичні вечори К.Бальмонта, Ф.Сологуба, І.Северяніна. Тарковський у цей період захопився не лише філософією Г.Сквороди, а й російськими футуристами — В.Хлебниковим і О.Кручених [2, 79]. Отже, виховувався майбутній митець на межі двох культур — української та російської; вплив останньої виявився дужчим, власне кажучи, вирішальним. Поет мав достатні знання з польської мови, виявляв помітний інтерес до польської культури, який, очевидно, був зумовлений польським корінням по материній лінії [10, 3, 416]. Гадаємо, не

так власний, зроблений свідомо, вибір, як певні соціально-політичні обставини (загибель старшого брата, сліпота батька і його передчасна смерть, безпритульність, голод, поневір'яння як наслідки громадянської війни) призвели до того, що Тарковський-письменник зреалізувався поза українським культурним ареалом, став "культурним емігрантом". Натрапивши в поезії митця на мотив зради й відступництва ("Просыпається тело..."), можемо міркувати і про певний зв'язок його з означеною проблемою. Утім сфера саме таких зв'язків вимагає виняткової обачності й такту.

Ентоні Д.Сміт стверджує, що для етнічної ідентичності "більше важать прив'язаність та асоціації, ніж життя на певній землі або володіння нею", і "навіть давно розлучившись із рідним краєм, етнічна група може зберігатися завдяки сильній ностальгії і духовній пов'язаності" [6, 31-32]. Ми не можемо говорити про Тарковського як представника української етнічної групи, однак наважимося констатувати духовне тяжіння письменника до українського культурного ареалу. Тим паче, що значна частина поетичного доробку Тарковського перейнята мотивами ностальгії, незглибимої туги за українською землею, зокрема за рідним Єлисаветградом, невиліковного болю від розлуки з батьківщиною ("Мне странно, и душно, и томно...", 1947). З роками поет приходиться до усвідомлення помилки юності, однак уже надто пізно щось виправити у власній долі: "А всё-таки жалко, что юность моя / Меня заманила в чужие края" [10, 2, 64]. Наслідком ностальгії за українською землею та її культурою стає внутрішнє відчуження й тотальна самотність митця ("И это случилось мне, и это снится мне...", 1974). Крізь життя і творчість Тарковського проліг степ як символ дитинства, Єлисаветграда, символ України. "Степь отворилась, и в степь как воронкой ветров / Душу втянуло мою" [10, 1, 306]. Пам'ять про Єлисаветград – "Город Блаженное Детство" – постійно надихала Тарковського. Митець листувався зі своїми земляками (В.Базилевським, Є.Ольшанською) і був з того щасливим. Драма життя Тарковського розкривається в поетичному творі "Мне снится какое-то море...": герой-мандрівник проклинає нетутешній пароплав "Титанік", що символізує чужу культуру й на якому він відпливає, лишаючи позаду дитинство й батьківщину. "Мне дико, что там, за кормою, / Вдали, за холодной волной, / Навеки покинутый мною, / Остался мой город родной" [10, 1, 403]. Настійне бажання Тарковського повернутися на батьківщину – бодай після смерті – очевидне: "В свой час при свете поздних звёзд, / Благословив земное чудо, / Вернуться на родной погост" [10, 1, 334] (тут і прохання до рідної землі, аби вона прийняла його прах).

Хоча А.Тарковського прийнято вважати "одним із найвидатніших російських поетів ХХ ст., котрий підхопив естафету від А.Ахматової, О.Мандельштама, М.Цветаєвої" (Є.Ольшанська), "останнім із могокан так званого срібного віку російської поезії" (В.Базилевський), митцем, дотичним до акмеїстичної течії російського модернізму, проте він не відмежовував себе від українських культурних традицій (кабінет Тарковського прикрашав український рушник, у його творчості вряди-годи подибуємо українізми). Митець не забував батьківщину; тугу за українською землею та її духовністю прагнув компенсувати спілкуванням із представниками української інтелігенції – Л.Первомайським, М.Рильським, Д.Павличком, В.Базилевським, І.Драчем, Б.Теном. Усе це не лише увиразнює типологічні паралелі між творчістю Тарковського й українських митців, Первомайського зокрібно, а й потверджує факт духовного тяжіння Тарковського до українського культурного ареалу. Поет мріяв бути похованим на батьківщині, проте за іронією долі його могила знаходиться в селищі Перedelкіно.

Проблема національної ідентичності Первомайського теж вимагає певної делікатності й тактовності. Образ степу в його поезії також стає осердя м лейтмотиву любові до України, пам'яті про дитинство. "В дитинстві я на Полтавщині жив, / На березі ріки Берестової, – / Ясне звучання тиші степової / В моїй душі живе з тих давніх днів" [4, 1, 165]. Л.Первомайський (Ілля Шльомович Гуревич) виховувався на порубіжжі двох культур – єврейської та української. Мати співала синові як пісні на ідиш, так і українські пісні. Наважимося припустити, що саме

материні пісні заклали міцний український “фундамент” творчості митця. Справді, через українську народну творчість і українську мову мати прищепила майбутньому поетові любов до української духовності й відчуття її як питомо “своєї”: “О тиха й задумлива матері мова! / Ти падаєш в душу, подібно зерняті, / Щоб вирости квіткою в бідній цій хаті; / Ти казкою в’єшся, ти стелишся мевом, / А виростеш дужим розложистим деревом; / Міцна у корінні, легка в верховітті, / Ти піснею будеш літати у світі” [4, т. 1, 332]. Рівночасно в літературній творчості Первомайський апелює до єврейської тематики: “Земля обітована”, “Парасолька Пінхуса-Моті” (1926), “У палітурні” (1928), “З Пісні Пісень” (1935), “Одна ніч з дитинства Іллюші” (1937), “Містечко Ладеню”, “Олекса Довбуш” (1940), “Єгіше Чаренцу” (1935), вірші “Алонсо Добрий” (Пам’яті М.Светлова), “Спіноза”, “В Бабинім яру”, “Майданек” (присвята З.Толкачову). Комсомольське оточення поступово віддаляє молодого Первомайського від єврейської культури й мовного середовища; щоправда, згодом, значно пізніше, поет удається до перекладу українською мовою єврейських балад, які увійшли до книжки “З глибини”, а також “Єврейської мелодії (З Байрона)” М.Лермонтова.

Л.Первомайський був одним із митців єврейського походження, котрі органічно асимілювалися в українському мовному й культурному просторі, хоч і зазнавши певних переслідувань з боку тоталітарного режиму (приміром, голослівних закидів у “космополітизм”): саму можливість такої асиміляції як вільного вибору зумовлює тісний контакт культур. До певної міри це стало порятунком для Первомайського від антисемітських утисків, проте не врятувало його від психологічної травми і двох спроб самогубства (1937 і 1953). Незважаючи на своє етнічне походження, Первомайський почувався українцем і реалізувався як власне український письменник. Спогади митця про поїздку до Стамбула (“Перші сторінки бльоکنоту”) підтверджують його глибоку прив’язаність до української землі; водночас відчутна якась підсвідома (чи то приховано-свідома) ностальгія за єврейськими традиціями, певне тяжіння до єврейського культурного ареалу як знак-сигнал генетичної пам’яті. Мотив туги за батьківщиною — один з основних у поетичному циклі “З чужини” (1928). Тож, хоч належність Первомайського до українського культурного простору очевидна й незаперечна, однак його випадок не можна кваліфікувати надто прямолінійно чи спрощено; варто враховувати висловлювання самого поета про його національну ідентичність: “Цього не чіпайте, це відкрита рана і звідти завжди цебенить кров” [7, 32]. Отже, і для Первомайського, і для Тарковського процес “зречення” спадкових духовних традицій явно не був ні безболісним, ні однозначним.

“Безглуздо думати, що якась національна література твориться виключно людьми корінної національності — навпаки, її значення тим ширше, чим більше сторонньої крові і свідомостей вона зуміє привабити і виразити у своїй мові. Будь-якій національній культурі робить честь входження в неї генія іншої національності” [12, 86], — зауважував М.Епштейн. Ця думка набуває додаткової виразності в контексті розмови про національну ідентичність як Первомайського, так і Тарковського.

Дитинство і юність обох поетів минули на території України, однак зростали вони у вельми різних соціально-політичних і культурних умовах, що позначилося на формуванні світогляду, призвело до істотних відмінностей у поетиці ранніх творів. Тарковський виховувався у дворянській родині. Його батько належав до партії “Народна Воля”, був революціонером і тривалий час перебував у засланні. Під час громадянської війни юний Арсеній “прилучався [...] до великого таїнства життя, звідти виніс любов до особистості й творчості Сквороди, відвідував місцевий театр, стіни якого пам’ятають трійцю знаменитих братів Тобілевичів, Марка Кропивницького, М.К.Заньковецьку, М.К.Садовську-Барілотті” [1, 8]. Поезія на хуторі “Надія” була не розвагою, а найголовнішим у житті родини — поезія в широкому сенсі поняття. Щоправда, творче покликання Тарковського ще й генетично вмотивоване: батька поета, попри його “входження” у знаковий рід Тобілевичів-драматургів, достеменно можна назвати митцем-аматором (писав сценки для домашнього театру, нариси, вірші, займався поетичним перекладом з

різних мов [9, 7]). Тож за таких сприятливих для творчого визрівання умов у молодого Тарковського закономірно вималювалася перспектива присвятити себе мистецтву; вибір припав на поезію. На перший погляд значно біднішим і обмеженішим у мистецькому та освітньому планах було дитинство Первомайського. До такого висновку схиляє, зокрема, фрагмент з автобіографії поета: “Батьки жили ремеслом: мати була швачкою, батько – палітурником. Я пам’ятаю їх завжди за роботою. Родина була велика, і заробітків не вистачало, щоб учти всіх дітей. [...] мене віддали до гімназії (перед цим (1913-1917) Первомайський навчався в єврейській початковій школі. – Г.С.). Довго вчитися не довелось. З другого класу гімназії я перейшов до трудової школи-семирічки і, не скінчивши її, став учитись батьківського ремесла. Старший брат мій на той час помер, і батькові потрібний був помічник” [5, 134].

Зі здобуттям вищої освіти обом поетам далєбі не пощастило, хоча, зрозуміло, Тарковський мав більші перспективи. Митець не приховував, що вищою в нього була лише літературна освіта, інші знання здобував самотужки. Первомайський не мав жодної можливості навчатися у вищому навчальному закладі, і знання “всотував” із книжок, наявних у батьківській майстерні.

Л.Первомайський і А.Тарковський були виховані романтикою громадянської війни, щоправда, вона здійснила нерівнозначний вплив на їхню життєву і творчу поведінку та світорозуміння. Ранній Первомайський заявив про себе як ортодоксальний комсомольський пропагандист; його перші поетичні спроби марковані революційно-романтичним пафосом, ідеологічним змістом. Тимчасом Тарковський як поет стояв осторонь політичних подій, хоч аполітичним його як людину все-таки назвати не можна. На відміну від Первомайського, Тарковський одразу визначився зі своєю позицією в літературній добі ХХ ст., зі своїм неприхильним ставленням до комуністичних ідеалів, радянського майбутнього, втіленого в образі ілюзорної “загірної комуни”. Від ранньої лірики Тарковського, в якій реалізувалася авторська схильність до самозаглиблення й пошуку сенсу буття, віяло навдивовижу зрілою філософічністю: “Цветет и вращает в эфир / Звезды семигранной кристалл, / Чтоб я этот призрачный мир / В поднятых руках осязал” [9, 11]. Натомість у раннього Первомайського натрапляємо на запальні революційні вірші-заклики, “гімни” комсомолові, яких автор згодом волів би зректися, зрозумівши суть своєї юначої “романтики”, гучної патетики: “Як шкода недовершеного слова / З отих невправних молодих пісень! / Немов весняна повільно малинова, / Воно впливає в присмерковий день” (1957) [4, 1, 484]. Наважимось припустити, що першою спробою самогубства (1937) Первомайський либонь прокреслив кардинальний переломний рубіж, коли мусив переосмислити попередні світоглядні і творчі орієнтири – і подальший оптимізм його земного буття вже інший за своєю природою, глибоко вистражданий. Означений злам у світосприйнятті Первомайського був наслідком глибокої “драми душі” й водночас доказом творчої і світоглядної зрілості: “Треба померти, щоб зажити знову, але вже тим життям, якому немає кінця” [4, 7, 406]. Вірш “О, як повільно ти до мене йшла...” – поетична ілюстрація тої тривалої й болісної світоглядної та творчої еволюції до філософських орієнтирів. Водночас це довгий і болючий шлях від “сліпоти” до “прозріння” – вірш “Прозріння (Апокриф)”. Отже, маємо очевидну розбіжність у специфіці літературних витоків Первомайського і Тарковського. Філософсько-поетична теза раннього Первомайського “Я хочу бути терпким, як яблуко” (1929) засвідчує бажання митця мати “терпке”, аскетично-творче життя. Утім до філософських орієнтирів поет прийшов лише з досвідом, з болісним усвідомленням сенсу життя людини-громадянина, людини-митця. Не маючи змоги відкрито і прямо порвати остаточно з патетичним минулим, Первомайський утилив внутрішній конфлікт і драму власного життя в риторичному питанні: “Все перекреслити, зітерти, змити, / Немов з шкільної дошки крейди слід?” [4, 1, 484]. Водночас окремі вияви філософської лірики зустрічаємо у творчості Первомайського вже 1930-х рр., насамперед у поетичній збірці “Пролог до гори”, де втілена авторська здатність до буттєвого розмислу, до внутрішнього

самозаглиблення, до ліричного переживання, піднесеного в онтологічний вимір, до осягнення набутого життєвого і творчого досвіду. Однойменний вірш засвідчує виразне прагнення поета незмінно йти вгору до поставленої мети, не зраджуючи власні життєві ідеали, долати всі перешкоди на шляху й не відступати за жодних обставин — у цьому полягає битва за життя. Блукаючи памірськими стежками 1932 р., Первомайський збагнув гору й височінь як образні відповідники пошуків сенсу людського буття. Митець ніби інтуїтивно відкрив поетичну збірку “Пролог до гори” ліричною преамбулою до своїх тоді ще не написаних вершинних філософсько-поетичних надбань — книжок “Уроки поезії”, “Древо пізнання”, “Вчора і Завтра”: “[...] це — лиш пролог до гори, а не сповідь. / Сповідатися встигну...” (1932) [4, 1, 61]. Отже, на відміну від Тарковського, Первомайський пройшов довший і складніший шлях еволюції психологічної, світоглядної, творчої; його становлення як поета достоту філософського відбувалося у важчих умовах і обставинах.

Митці широкого творчого діапазону, Первомайський і Тарковський реалізувалися в іпостасях поета, прозаїка, перекладача, драматурга (різною мірою), публіциста, літературного критика, журналіста. Творчий шлях кожного був украй нелегким: за реальних соціокультурних обставин обидва наражалися на значні труднощі й перешкоди для творчої самореалізації. Перша книжка Тарковського, яка готувалася до друку в 1946 р., так і не побачила світу після виходу відомої сенсаційної постанови ЦК ВКПб про журнали “Звезда” й “Ленінград” та сумнозвісної доповіді Жданова. Це знову надовго затримало і без того пізній дебют Тарковського: його першою поетичною збіркою стала книжка “Перед снігом” (1962), далі — “Земле — земное” (1966), “Вестник” (1969), “Стихотворения” (1974), “Волшебные горы” (1978), “Зимний день” (1980), “Избранное” (1982), “От юности до старости” (1987). Після доповіді Жданова Тарковський у розпачі вирішив написати кілька віршів про Сталіна, проте редакція журналу “Знамя” їх відхилила: либонь аж надто відчувалася їхня силуваність. На кінець 1960-х — початок 1970-х рр. так само припадає розквіт поетичної творчості Первомайського (як, зрештою, В.Мисика, І.Муратова, С.Голованівського). Ця пізня лірика позначена посиленням філософського гатунку. Одна по одній з’являються три збірки Первомайського — “Уроки поезії” (1968), “Древо пізнання” (1971), посмертна “Вчора і Завтра” (1974). Первомайському-поетові властива еволюція стилю (як і “коректив” світорозуміння і світовідчування): простий декларативний, патетично-романтичний “почерк” поступово замінюється тяжінням до “неприхованої” складності змісту й вислову. Остання стильова тенденція прикметна для всієї філософсько-поетичної спадщини Тарковського, котрий уже на ранньому творчому етапі постає як цілком сформований поет з конкретною системою цінностей і світовідчуванням, із виробленим стилем, хоча наступний досвід, безперечно, вносив свої корективи в життя і творчість митця. Натомість Первомайський пройшов триваліший і складніший шлях визрівання, пережив світоглядну еволюцію як тяжку внутрішню драму — і саме поезія дає наочне уявлення про ці складні “метаморфози”, які наклали свій карб на поетику його творів.

Спонуки двох митців до перекладацької діяльності помітно різнилися. На відміну від А.Тарковського з його вимушеним зануренням у царину перекладу, Л.Первомайський зумів більш гармонійно поєднати перекладацьку діяльність й оригінальну творчість. Однак саме переклад став порятунком як для Л.Первомайського, так і для А.Тарковського. Попри певні відмінності, у цілому засади Первомайського й Тарковського в цій галузі мали багато спільного й подібного: точність і адекватність перекладів, розуміння поетичного перекладу як різновиду власне поезії за умови духовної спорідненості з оригіналом. Обидва, плідно працюючи на терені перекладу, усвідомлювали вторинність перекладних творів щодо оригіналів, проте це була добра поетична школа й виняткова можливість прилучитися самому і прилучити читацький загаль до надбань світової культури. Певний паліатив (“ремісництво”) становили вимушені, для заробітку, переклади не за власним вибором і вподобанням.

Проза обох письменників прикметна передовсім автобіографічним характером, хоч питома вага його досить різна. Тарковський реалізувався як автор малої прози (збірка оповідань “Константинополь”). Натомість прозова спадщина Первомайського містить широкий спектр творів: оповідання й новели (цикли “Невигадане життя”, “Вірна кров”, “Материн солодкий хліб”, “Оповідання не для розваги”), повісті (“Земля обітована”, “Чорний брід”, “Нічний автобус”), роман-балада “Дикий мед”.

Обидва були небайдужі до театрального мистецтва. Тарковський – уродженець міста-коліски українського професійного театру, родич І.Карпенка-Карого, П.Саксаганського і М.Садовського – в автобіографії зазначав: “Я також трохи захоплювався театром, навіть грав на сцені, але це захоплення назавжди і безслідно зникло” [10, 2, 182]. Проте у творчій спадщині Тарковського ми все-таки подибуємо одну п’єсу – “Каждому своє. Удивительная пьеса в одном действии” (кінець 1940-х рр.). Натомість Первомайський виразно заявив про себе і як драматург (“Містечко Ладеню”, “Невідомі солдати”, “Початок життя” (“Коммольці”), “Ваграмова ніч”, “Олекса Довбуш”, “Учитель історії, або Відставний солдат на одній нозі”). Отже, констатуємо промовисту “суперечність” творчої особистості Тарковського: попри сприятливі зовнішні обставини, він згодом утратив інтерес до театрального мистецтва і драматургії. Натомість начебто далекий від театрального оточення Первомайський зумів зайняти свою “нішу” в українській драматургії ХХ ст.

Вагомий масив літературної спадщини Первомайського й Тарковського становлять сатиричні твори. Збірка Первомайського “Дикий Пегас” (1924-1964), укладена автором ще 1965 р., після тривалого зберігання в архіві вийшла друком у 2004 р. (зусиллями онука письменника С.Пархомовського). Щоправда, “нейтральніші” твори з цієї книжки були включені до поетичної збірки “Хай лишається вогонь” (1982). У сатиричному набутку Первомайського розвінчуються вихідці з літературної організації “Молодняк” (М.Шеремет, Т.Масенко, П.Голота, І.Шевченко, М.Кожушний, Д.Гордієнко). Сатиричні твори “Поет і Жолдак” (1954), “Мій рецензент” (1950) і “Редактор Позіхота” (1950) викривають потворність звичаїв у тодішньому літературному середовищі, неуцтво й недбалість тогочасних “літпрацівників”, неспроможних мати власну думку про той чи той твір, проте готових повсякчас служити партійним чиновникам. Тарковський, за словами сучасників, любив гумор і веселощі, хоч у певному сенсі заперечував самого себе як гумориста [8, 6]. Наразі доступні нам сатиричні набутки митця проливають додаткове світло на драматизм творчої особистості автора. За приклад може правити цикл “Из Альбома кошачьих муз”, доповнений малюнками й автографами, з красномовним образом Пса – сатира тут уміло поєднана зі щемливим настроєм: “Пса пустили погулять / На стальной цепочке, / Повелели надевать / Зимние порточки, / Вешним воздухом дышать / В зимней оболочке” [10, 2, 132-133]. Це прозорий натяк на трагедію митців радянської доби, їхню творчу несвободу. Опонент культурного нігілізму, Тарковський навіть у сатиричних творах апелює до античності під псевдонімом “Арсиной Аттический” (“Новости античной литературы”, “Новые подражания древним”). Сатиричний жанр – не так вияв поетичного “темпераменту” Первомайського і Тарковського, радше їхня реакція на соціокультурну ситуацію радянської доби. Зрештою, сатира була чи не єдиною можливістю окреслити літературні овиди того часу, висловити спротив необґрунтованим випадкам цензури, дати влучну й дошкульну відповідь “лакеям” соцреалізму, щоправда, недруковану.

Первомайський і Тарковський були прихильниками класичного вірша, часто з осторогою ставилися до примхливих скороминущих новацій у літературі. Водночас у своїй поетичній практиці митці неодноразово зверталися до верлібру, тому наврод чи можна вважати це випадковістю або винятком (А.Тарковський – “Град на первой мещанской”, “Страус в 1913 году”, “Только грядущее”, “Дерево Жанны”, “Масличная роща”, “Дагестан”, “Охота”; Л.Первомайський – “Прокинутися вранці...”, “Болит”, “Світанки”). Експериментування з верлібром показує властиву Первомайському й Тарковському неортодоксальність мислення, притаманну людям високої культури, здатність не вважати власні вподобання абсолютною істиною, толерантність до новацій. Сумісність регулярного вірша й верлібру в поетичній

творчості обох митців засвідчує прорив до модернізації класичної поетики. Це не руйнація традиції, а перехід на якісно новий щабель у розвитку поетичних форм. І все ж таки можемо говорити про примат змісту для Первомайського й Тарковського: саме він часто схиляє до класичних форм як уже “готових”.

Подібно до неокласиків Первомайському й Тарковському було властиве неприйняття культурного нігілізму початку ХХ ст., однак Тарковський цей конфлікт усвідомив швидше і здолав легше як спадкоємець культурних традицій, а Первомайському й це належало вистраждати попри ґрунтовну самоосвіту, що тривала все життя і, безсумнівно, живила підсвідомий “неокласицизм”.

Типологічна подібність поширюється і на психологічні портрети Первомайського й Тарковського: обидва були інтелігентами, позбавленими егоцентризму, виявляли шляхетність і скромність, мали бездоганне відчуття такту в поводженні з людьми, тверді переконання, хоч і не догматизували їх, вірили в ідею добра, прямували до основної життєвої мети.

Цінний матеріал для компаративних студій надає епістолярна спадщина Первомайського й Тарковського, яка містить відверті міркування про тодішнє літературне життя, проливає світло на творчу лабораторію обох митців, доповнює й конкретизує їхні психологічні характеристики; більше того, виразно потверджує духовну спорідненість поетів.

Отже, Л.Первомайський і А.Тарковський виявляють багато спільного в життєвій і творчій біографіях, світоглядних позиціях, психологічних портретах. Їх єднають аналогії в поезії на воєнну тематику (обидва були учасниками Великої Вітчизняної війни, працювали воєнкорами), екзистенційні мотиви як вияв стихійно-екзистенціалістського світовідчуження митців, пантеїстичні тенденції (крайня духовна потреба у злитті з природою, яка відкрила їм “Дао” істинного буття з установкою на гармонію і вічність), “луни” сквородинівських ідей у творчості й життєвих постулатах (зокрема сквородинівський потяг до знань як внутрішня потреба, тяжіння до мандрів, самотність як передумова самозаглиблення й самопізнання, природа як джерело внутрішньої гармонії, ідея “сродної праці” як важливий компонент філософської концепції “автентичності”, алієнація як екзистенціалістсько-філософська проблема, архетип степу тощо), творча саморефлексія (дослідження суті поетичного мистецтва, поетичне узагальнення набутих знань про “ars poetica”; відчуття поезії як високого покликання), ностальгія за давно перейденим дитинством, що на схилі життя особливо загострилася.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Базилевський В.* Небесне тяжіння: Пам'яті Арсенія Тарковського // *Літературна Україна*. – 1989. – 15 червня.
2. *Волкова П.* Арсений Тарковский: Жизнь семьи и история рода. – М., 2002. – 224 с.
3. *Воспоминания: К 90-летию со дня рождения Арсения Тарковского* (Вступ. ст. и публикация Е.Ольшанской) // *Ренессанс*. – 1997. – Ч. 3 (17). – С. 53-60.
4. *Первомайський Л.* Твори: У 7 т. – К., 1984 – 1986. Посилаючись на це видання, у тексті зазначаємо том і сторінку.
5. *Первомайський Л.* Хай лишається вогонь. З неопублікованої спадщини: Поезії, проза, нотатки, листи // Упоряд.: С.Пархомовська і Т.Стах. – К., 1983. – 247 с.
6. *Сміт Ентоні Д.* Національна ідентичність. – К., 1994.
7. *Соловей Е.* Солдатські пісні воєнкора Первомайського // *Критика*. – 2005. – Ч. 91 (травень). – С. 32- 33.
8. *Тарковский А.* “А ты одна, одна во всей вселенной...” // *Литературная газета*. – 1995. – 28 июня. – С. 6.
9. *Тарковский А.* Избранное. – Смоленск, 2001. – 448 с.
10. *Тарковский А.* Собрание сочинений: В 3 т. – М., 1991 – 1993. Посилаючись на це видання, у тексті зазначаємо том і сторінку.
11. *Черненко М.* Арсен Тарковский: “І я навки втратив цей рай” // *Український засів*. – 1995. – Ч. 10-12 (29-31). – С. 12-21.
12. *Эттингейн М.* Хасид и талмудист (Сравнительный опыт о Пастернаке и Мандельштаме) // *Звезда*. – 2000. – №4. – С. 82-96.

м. Черкаси